

Gósy Mária: Fonetika, a beszéd tudománya. Budapest, Osiris Kiadó, 2004. 350 lap.

Az Osiris Tankönyvek sorozatban jelent meg 2004 őszén Gósy Mária hiánypótló könyve a beszéd tudományáról. A kötet különös jelentőségét az adja, hogy először született a beszédről egy ilyen minden területre kitérő, átfogó tudományos mű. Elsősorban a felsőfokú oktatásban tanulóknak számára íródott – jól használható mind az alap-, mind a doktori képzésben is –, de hasznos és érdekes ismereteket nyújt a beszédtudomány különböző területein (úgy mint gyógypedagógia, alkalmazott fonetika, beszédtechnológia stb.). Ezért haszonnal forgathatják például az idegen nyelvet oktatók, a vonatkozó műszaki tudományokkal foglalkozók és a logopédusok is. A könyv szakít néhány túlhaladott szemlélettel, számos kérdésben új megoldásokat javasol, illetve bemutatja a hazai és a nemzetközi kutatások legfrissebb – több esetben eddig még nem publikált – eredményeit is.

A szerző általános fonetikai szemléletben tárgyalja a beszéd sajátosságainak megismeréséhez szükséges részterületeket (az artikuláció, az akusztikum és a percepció összefüggéseit; a beszédhangok, hangkapcsolatok képzését, osztályozását; a szupraszegmentális összetevők és a spontán beszéd jellemzőit). Ez azt jelenti, hogy számos idegen nyelvből vett példán keresztül mutatja be a beszédprodukción és a beszédpercepción, majd ismerteti a magyar nyelv specifikus sajátosságait. A beszéd alapjai mellett kitér az alapkutatásokat felhasználó más tudományokra, bemutatja a fonetikai műszereket, eljárásokat, illetve az általános és a magyar fonetika történetének legfontosabb állomásait is.

A kötet tizenöt fejezetre tagolódik, minden fejezet összefoglalással zárul.

Az első rész (*A fonetika tudománya*) a beszéd definiálása után a fonetika tudományának tárgyát, kutatási területeit, célját, más tudományokkal való kapcsolatát írja le, és felsorolja a beszéd-folyamat fonetikai elemzésének lehetséges szempontjait. Itt megismerkedhetünk a fonetika olyan speciális részterületeivel is, mint a szociofonetika vagy a hangstilisztika; s megtudhatunk például olyan érdekességeket is, hogy milyen a hangjuk a karriert építő amerikai nőknek, vagy a magyar beszélők többsége ejti-e a [h] hangot a *h*-ra végződő szavak végén.

A második fejezet (*A beszéd élettani alapjai*) a beszéd képzéséért és megértéséért felelős szervek felépítését és működését mutatja be; a beszédképző szervek és a hallás szerveinek leírását rajzos ábrák és fényképek teszik szemléletesebbé. A beszéd élettani alapjainak tárgyalása során a szerző kitér például egy különleges énekhangképzési technikára, a falzett képzésre is, illetve megtudhatjuk, hogy a különböző érzelmek hogyan befolyásolják a beszédképzés biológiai folyamatait.

A harmadik rész (*A beszéd szegmentális szerkezete*) a beszédhangok képzését és osztályozását tárgyalja. A magyar magán- és mássalhangzók artikulációs konfigurációjának bemutatását az általános hangképzési jellemzők ismertetése előzi meg, a világ legkülönbözőbb nyelveiből vett példákkal illusztrálva azokat. A magyar magánhangzók rendszerébe bekerült a rövid [a] hang, amely bizonyos hangkörnyezetben meghonosodott a magyar nyelvben is; a mássalhangzók osztályozására pedig egy új, a legújabb artikulációs és akusztikai fonetikai kutatási eredményeket tekintetbe vevő rendszerezést ismerhetünk meg. A réshangok között megtaláljuk a zöngés, palatális résmássalhangzót (pl. a *dobj be* hangsorban), illetve a zöngés, veláris réshangot (pl. a *dohos* veláris réshangja) is. A fejezet végén olvashatunk a beszédhangok másodlagos képzési sajátosságairól, illetve első ízben

közölve megismerhetjük a magyarra jellemző beszédhang-előfordulási adatokat is. Ez utóbbi azért újdonság, mert az eddig közölt gyakorisági adatok nem a beszédhangok „használati megterheltségét” mutatták, hanem a fonémák előfordulási arányait.

A negyedik fejezetben (*Az artikuláció és az akusztikum kapcsolata*) a beszéd akusztikai alapjait (idő, frekvencia, intenzitás; a formánsszerkezet létrejötte stb.) tárgyalja a szerző; majd a következő részben (*A beszédhangok akusztikai szerkezete*) leírja a magyar magánhangzók és más-salhangzók akusztikai paramétereit.

A hangok egymásra hatásának jellemzői, azaz a koartikuláció a fonetika és a fonológia közös vizsgálódási területe, vannak olyan folyamatai, amelyek inkább fonológiaiak, míg mások inkább a fonetika vizsgálódási körébe tartoznak. A hatodik fejezet (*A koartikuláció*) ezeket a folyamatokat mutatja be; nagy újdonsága, hogy a szerző szakít a hagyományos szakirodalmi megközelítéssel, és a koartikulációs folyamatokat a fonológiai és fonetikai jelenségek elkülönítésével rendszerezi. Ebben a részben a fonetikai koartikuláció típusai kaptak helyet (úgy mint a hangátmenetek, a módosult artikulációs konfiguráció és a beszédhang megváltozása a koartikuláció hatására), de természetesen a kötet egy későbbi fejezetében a fonológiai koartikulációról is olvashatunk.

A szegmentális hangszerkezet artikulációs és akusztikai tárgyalása után a beszédészlelés működésével, a szegmentálás akusztikai alapjaival, az invariancia, redundancia és irrelevancia fogalmával, illetve az egyes beszédhangok, hangsorok felismerésének meghatározó elemeivel ismerkedhetünk meg (*A szegmentális hangszerkezet észlelése*).

A nyolcadik (*A szupraszegmentális hangszerkezet*) és a kilencedik (*A szupraszegmentumok észlelése*) fejezet a szegmentális hangszerkezetre épülő szupraszegmentumokat (vagy másképpen a beszéd prozódiai sajátosságait) mutatja be, azaz a beszéddallam, a hangsúly, a beszédtempó, a beszédsszünet, a beszédritmus, a hangerő és az egyéni hangszínezet artikulációs, akusztikai és percepcióis jellemzőit tárgyalja.

A spontán beszéd során az artikuláció és ennek következtében a beszédhangok akusztikai szerkezete is eltér az izoláltan ejtett beszédhangok, illetve az előre megtervezett szövegek kiejtésének jellemzőitől, szerkezetétől. A tizedik fejezet (*A spontán beszéd sajátosságai*) ennek a beszédfajtának a fonetikai jellemzőit ismerteti, kitér az érzelmek megjelenésére a beszédben, illetve bemutat két különleges beszédmodot, amelyre a beszélők egy bizonyos csoportja képes csak: a hasbeszélést és a visszafelé beszélést is. Az előbbit beszédillúzióknak is nevezik, s egy sajátos hangképzési forma, míg az utóbbi a beszédhangok sorrendjének megváltoztatásával, azaz az egyes szavak visszafelé artikulálásával jön létre.

A fonetika a fonológiához kapcsolódik a legszorosabban a nyelvtudományon belül. A két tudomány számos közösnek tekinthető kérdéssel foglalkozik, határterületi problémáik közé sorolhatjuk például a hangsorépítési (fonotaktikai) szabályszerűségeket, a morfológiai szabályokat és a már említett fonológiai koartikulációt (ide tartoznak a hiátustöltés, a hasonulások, a rövid-hosszú oppozíció változása és a kiesés). Ezeket a kérdéseket és válaszokat a tizenegyedik fejezetből (*A fonetika és a fonológia határán*) ismerhetjük meg.

Az elméleti, illetve kísérleti alaputatások eredményeit használják fel az alkalmazott fonetikai kutatások és a beszédtechnológia, amelyeknek a legfontosabb területei a beszédzavarok fonetikája, a beszélő személy felismerése beszédének fonetikai vizsgálata alapján, a beszédsszintézis, a mesterséges beszéd felismerés, a korszerű adatbázisok tervezése és létrehozása, illetve a beszédtechnika. A tizenkettedik fejezet (*Alkalmazott fonetika*) ezen területek legfrissebb tudományos eredményeit ismerteti a magyar és a nemzetközi kutatások tükrében.

A tizenharmadik fejezetben (*A fonetika eszköztára*) a fonetikai eszközöket, műszereket és eljárásokat mutatja be a szerző. Áttekintést nyújt a különböző fonetikus átírásokról (részletesen ismerteti a magyar egyezményes hangjelölést és a nemzetközi fonetikai ábécét), a beszéd artikulációs és akusztikai vizsgálatához használatos műszerekről, illetve a beszédpercepciót vizsgáló kísérleti eljárásokról.

„Új feladatok kitűzésekor elengedhetetlen a múlt ismerete, és sok problémafelállítás munkáját takaríthatjuk meg vele.” Gombocz Endre botanikus gondolatainak jegyében a nemzetközi és a magyar fonetika rövid történetét tekinthetjük át az utolsó előtti fejezetben (*A fonetika történetének áttekintése*).

Befejezőként (*Kitekintés*) megtudhatjuk, mely kutatási területekkel foglalkoznak jelenleg a világ fonetikusai, illetve milyen megoldandó kérdések várnak a jövő szakembereire.

A kötetet részletes irodalomjegyzék, illetve tárgymutató zárja.

A könyv felépítése, nyelvezete és szemléltető ábrái biztosítják, hogy minden előképzettség nélkül is élvezetes olvasmánnyá váljon mindazok számára, akik fontosnak tartják egyik legjellemzőbb képességünknek, a beszéd alapjainak megismerését.

Bóna Judit